

РОЗДІЛ 5

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.526

Наумова М. А.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙ У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті здійснено ретроспективний огляд соціально-демографічних характеристик робочої сили та динаміки основних показників зайнятості; проведено аналіз тенденцій розвитку, інерційних процесів та проявів турбулентного стану сфери зайнятості у розрізі гендерної сегрегації, ступенів освіти, професійно-кваліфікаційної структури, видів економічної діяльності тощо. На основі моделювання часових рядів отримано прогноз чисельності зайнятого населення України на чотири квартали. Наведено пріоритетні напрями розвитку, які можуть привести до покращення ситуації на ринку праці.

Ключові слова: соціально-економічна нестабільність, турбулентність економіки, ринок праці, зайнятість населення, демографічна ситуація, тенденції розвитку.

Постановка проблеми. У зв'язку з кризовими явищами, які почалися у 2014 році в політиці та економіці, ринок праці України зазнав несприятливої трансформації. Соціально-економічна нестабільність і гальмування економічного зростання призвели до істотного охолодження ринку праці. Сучасний ринок праці має низку досить значущих для життя суспільства проблем: відсутність мотивації в професійній сфері, низький рівень оплати праці та соціальної допомоги, високий рівень безробіття, постійне скорочення робочих місць у зв'язку несприятливими економічними обставинами, невідповідність професійної структури зайнятих професійній структурі робочих місць тощо. Сьогодні практично відсутнє стимулювання професійного розвитку працівників та непрацюючих фахівців. Усі ці проблеми мають значний негативний вплив на добробут та рівень життя населення.

Нерівномірною динамікою перехідних процесів у вітчизняній економіці зумовила відповідний характер державної політики у сфері зайнятості та на ринку праці, що призвело до падіння ефективності функціонування системи соціальних гарантій. Ступінь державного впливу на процеси, що формують динаміку ринку праці, істотно знизився, значно скоротилася роль держави (як найбільшого роботодавця). У свою чергу, приватний сектор економіки в умовах системної виробничої та інвестиційної кризи виявився нездатним забезпечити зайнятість у необхідних обсягах. Ці особливості продовжують зберігатися і сьогодні, посилюючи непросту ситуацію із забезпеченням населення гідною працею, а підприємств – кваліфікованою робочою силою.

В економіці України діє низка факторів, які сформувалися вже досить давно, а саме: застарілий характер економічних взаємозв'язків і виробничих фондів, монополізм окремих підприємств, неінноваційний характер технологічного розвитку, структура кадрів, яка не відповідає сучасним потребам роботодавців, ретроградна психологія окремої частини населення тощо. Ці фактори продовжують і сьогодні істотно впливати на стан і розвиток сфери зайнятості. Тому одним із пріоритетних завдань державної політики має стати реформування ринку праці в умовах переходу до

постіндустріальної економіки, трансформування зайнятості до продуктивної та інноваційної, удосконалення соціально-трудових відносин та умов праці для збереження людського капіталу. У зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні аналізу тенденцій розвитку, інерційних процесів та проявів турбулентного стану ринку праці, зокрема сфери зайнятості, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неослабна гострота і пріоритетність проблем ринку праці і сфери зайнятості, шляхів їх вирішення є одним із центральних місць в обговоренні соціально-економічних проблем нашої країни. Проблемам аналізу різноманітних аспектів ринку праці, зокрема, сфери зайнятості, присвячено багато досліджень таких провідних вітчизняних учених, як Е. Лібанова, Д. Богиня, В. Петюх, А. Колот, В. Онікієнко, Л. Лісогор [1], О. Грішнова [2], Л. Ільч [3], Л. Шаульська [4], Я. Юрик [5], В. Близнюк [6], М. Олісевич [7], І. Лук'яненко, І. Петрова, А. Черкасов, О. Родіонов та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Перманентне відстеження тенденцій, які притаманні сфері зайнятості, моделювання і прогнозування її динаміки та розроблення на їх основі заходів для своєчасного реагування на кризові явища стають мейнстрімом у наукових дослідженнях ринку праці. Багатогранність та складність проблеми функціонування ринку праці економіки країни, яка знаходиться в умовах переходу до нової постіндустріальної економіки, не втратили своєї актуальності і потребують подальшого розроблення.

Метою статті є ретроспективний аналіз динаміки основних показників зайнятості та соціально-демографічних характеристик робочої сили України за роки її становлення як незалежної держави, оцінка стану та проблем сфери зайнятості, прогнозування загальної зайнятості населення країни, визначення можливих напрямів переходу до продуктивної та інноваційної зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних факторів формування пропозиції робочої сили є демографічна ситуація в країні, яка надає прямиий вплив на кількість осіб працездатного віку. Чисельність робочої сили певною

мірою залежить від загальної чисельності населення країни. За оцінкою Державної служби статистики України [8], станом на 1 лютого 2018 року чисельність наявного населення України становила 42,365 млн. осіб (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь). Станом на 1 січня 1990 року чисельність наявного населення країни становила 51,8385 млн. осіб, що на 9,474 млн. осіб більше, ніж на початок 2018 року, тобто за 28 років країна втратила майже п'яту частину свого населення. Таке значне скорочення загальної чисельності населення України призводить до низки негативних наслідків не тільки для ринку праці, але й для всієї економіки країни, зокрема зменшення ВВП, скорочення виробництва, зменшення об'єму зайнятого населення, кількості робочих місць тощо. Починаючи з 1994 року, з'явилася тенденція до постійного зменшення чисельності населення, яка зберігається до теперішнього часу (рис. 1). На це існує багато причин, серед яких можна відмітити слабкий розвиток економіки України, зростання рівня зовнішньої міграції, незадовільний рівень медичного обслуговування, падіння рівня життя населення. Як наслідок, фінансова неспроможність багатьох сімей мати більше однієї дитини, призводить до зниження рівня народжуваності. Із 1990 року і дотепер чисельність померлих перевищувала чисельність живонароджених. У 2017 році таке перевищення досягло 58%. Таким чином, тенденція перманентного скорочення чисельності населення є прямим наслідком проявів макроекономічної нестабільності в Україні, для яких притаманні мінливість господарського середовища та сильні коливання економічних показників.

Що стосується чисельності жінок та чоловіків, міського та сільського населення України, то динаміка цих показників має такі ж тенденції спаду, як і для загальної кількості населення. Кількість жінок та чоловіків у 1990–2017 роки зменшилась на 17,55% і 17,89% відповідно, чисельність сільського населення зменшилась на 22,79%, а

міського населення – на 15,45%. У цілому, більш стрімке зменшення кількості сільського населення вказує на значний дисбаланс в економічному розвитку сільських та міських територій, що зумовлюється волатильністю процесів господарського середовища, нестабільністю в діяльності фінансової сфери держави, недостатньою кількістю робочих місць у сільських поселеннях, особливо для молоді, важкими умовами праці та недостатнім рівнем заробітної праці в сільському господарстві, від'їздом молоді до міст у зв'язку з прагненням до отримання вищої освіти, сучасних умов праці, кращих умов життя тощо.

Серйозною проблемою, яка впливає на пропозицію робочої сили, є спад народжуваності та старіння нації. Кількість населення віком 0–15 років за досліджуваний період зменшилась на 42% (рис. 1). З іншого боку, чисельність осіб віком 60 років і старше в розподілі постійного населення країни зросла до 23%. Останніми роками з'явилася тенденція до зменшення питомої ваги у загальній чисельності населення країни людей віком 16–59 років до 61%, що призводить до скорочення чисельності зайнятого населення, на яке накладається податкове соціальне навантаження для забезпечення решти населення.

Загальна кількість населення є одним із визначальних факторів чисельності робочої сили України, коефіцієнт кореляції між кількістю населення і чисельністю економічно активного населення складає 0,91, що говорить про сильний зв'язок між цими показниками. Коефіцієнт еластичності дорівнює 1,67 та говорить про те, що зміна чисельності населення країни на 1% призводить до зміни кількості робочої сили в середньому на 1,67%. Ураховуючи тенденцію скорочення загальної кількості населення України, яка випливає з аналізу за 1990–2017 роки, можна стверджувати, що за 10 років це може призвести до скорочення робочої сили на приблизно 11%, що висвітлює глибину проблеми, яка зараз є у демографічній та соціально-економічній сфері нашої країни.

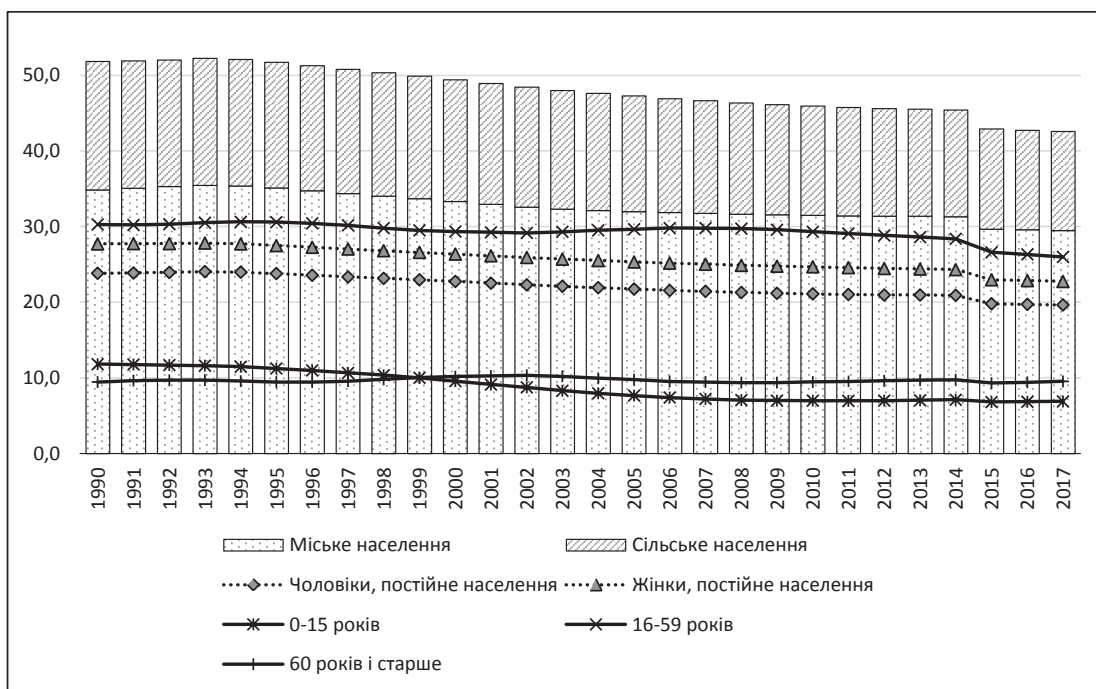

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного населення України (станом на 1 січня, млн. осіб), 1990–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8]

Таблиця 1

Топ-10 країн світу за чисельністю населення, 2016 р.

Місце країни в рейтингу за загальною чисельністю населення	Країна	Загальна чисельність населення (млн. осіб)	Рівень зайнятості (15+), %	Кількість робочої сили (у % щодо загальної чисельності населення)	ВВП ПКС на 1 людину, дол. США
1	Китай	1387	67,3	65	8 123,2
2	Індія	1 353	51,9	38	1 709,6
3	США	327	58,9	49	57 638,2
4	Індонезія	264	63,7	47	3 570,3
5	Бразилія	212	59,2	48	8 649,9
6	Пакистан	198	50,9	33	1 443,6
7	Нігерія	194	53,6	30	2 175,7
8	Бангладеш	165	59,6	50	1 358,8
9	Росія	146	59,7	53	8 748,4
10	Японія	126	57,4	52	38 900,6
32	Україна	42,4	53,6	42	2 185,7

Джерело: складено автором за даними [9]

Хоча загальна чисельність населення країни певною мірою і визначає чисельність її робочої сили, вона не є визначальним фактором цього показника. Серед перелічених топ-10 країн світу за чисельністю населення спостерігається дещо інший порядок розташування за кількістю робочої сили (табл. 1). За даними The World Bank, найбільший відсоток щодо загальної чисельності населення мають Китай (65%), Росія (53%) та Японія (50%), у США питома вага робочої сили складає 49%, в Україні це значення сягає 42% [9]. Найменше значення цього показника з наведених країн спостерігається у Пакистані (33%) та Нігерії (30%), це вказує на те, що досить велика кількість людей працездатного віку знаходиться у неформальному секторі економіки, багато людей досі працюють в селянських сімейних домогосподарствах та не враховуються у статистичних вимірах, політична та економічна

нестабільність впливає на загальний розвиток економіки країн. ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (далі – ПКС), який є характеристикою, що визначає рівень економічного розвитку і зростання економіки, свідчить про те, що немає прямої залежності між кількістю робочої сили та рівнем економічного розвитку країни. Україна з досить великою питомою вагою робочої сили у складі всього населення має ВВП ПКС серед наведених країн більше тільки, ніж Індія, Пакистан і Бангладеш, та майже такий самий, як Нігерія.

Показником, який відображає об'єм пропозиції робочої сили на ринку праці, є чисельність економічно активного населення країни. У 2017 р. (за даними Державної служби статистики України) кількість економічно активного населення становила майже 17,854 млн. осіб (рис. 2), тобто 41,9% від чисельності наявного населення,

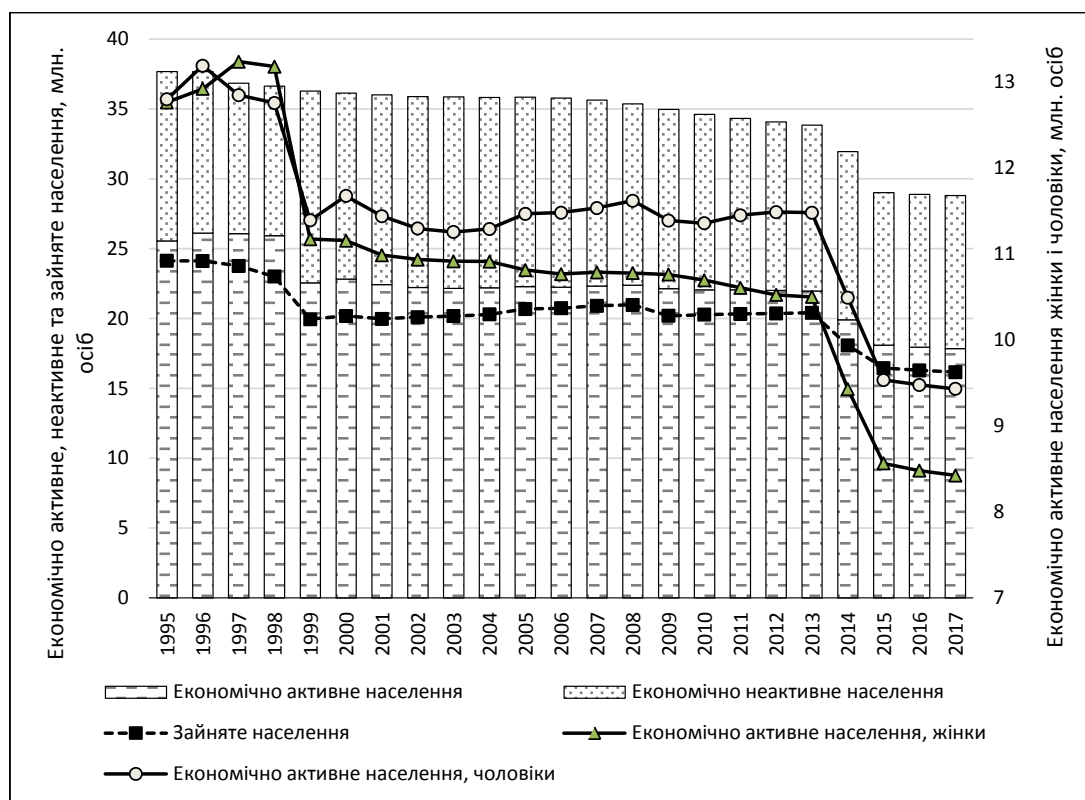

Рис. 2. Динаміка населення України віком 15–70 років за економічною активністю та неактивністю, 1995–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8]

з них 96,3% працездатного населення. За 22 роки чисельність робочої сили скоротилась на 29,8%. Ця тенденція почалась ще з 90-х років у вигляді різкого спаду народжуваності і, як наслідок, зменшення питомої ваги молодого населення країни, яке поповнює економічно активне населення, та збільшення питомої ваги населення старшого за 60 років. До цих причин додалися наслідки військових дій на Сході України, анексія Криму та активізація зовнішньо-міграційних процесів у зв'язку з недостатнім рівнем заробітної плати та соціальної захищеності населення. Кількість економічно неактивного населення зменшилась на 1,165 млн. осіб за період 1995–2017 роки або на 9,6%, що значно менше, ніж у групи економічно-активного населення.

Кількість жінок у складі економічно активного населення у 2017 році сягала 8,42 млн. осіб, чоловіків – 9,43 млн. осіб (рис. 2). За 22 роки кількість економічно активних жінок зменшилась на 34%, чоловіків – на 26,3%. Традиційно питома вага жінок у складі економічно активного населення менше (48,7%), ніж чоловіків (51,3%), оскільки у певної кількості жінок є можливість не працювати та займатися домогосподарством. Винятками були 1997–1998 роки, коли економічна криза викликала необхідність виходу жінок на ринок праці у зв'язку з різким погіршенням фінансового стану багатьох сімей країни.

Забезпеченість робочою силою визначає і сформовану структуру зайнятого населення України. Кількість зайнятого населення України (станом на 1 січня 2018 року) становила 16,1564 млн. осіб, тобто 38% від чисельності наявного населення. Порівняно з 1995 роком це на 32,5% менше (рис. 3). Найбільших втрат за останні 10 років зазнали Кіровоградська (18,2%), Полтавська (17,5%), Чернігівська (15,3%), Хмельницька (14,2%) та Запорізька (13,6%) області. Ці дані не можна порівняти з втратами зайнятого населення у Донецькій (65%) та Луганській (72%) областях у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на їхніх територіях. Кількість жінок у складі зайнятого населення України в цілому за період 1995–2017 рр. зменшилась на 35,5%, чоловіків – на 29,5%.

Динаміка чисельності зайнятого населення України показує три періоди різкого спаду: у 1999 році (на 13,3%), у 2009 році (на 3,7%), не менш відчутне скорочення було у 2014 (11,4%) та 2015 (9%) рр. Реакцією економіки України на економічну кризу 1998 року в Росії був платіжний дефіцит і, як наслідок, затримки у виплатах заробітної плати і пенсій, зростання курсу долара майже вдвічі, зниження купівельної спроможності та рівня життя населення, скорочення робочих місць, зниження рівня зайнятості населення та перехід частини населення у сферу неформальної зайнятості та тіньову економіку. Криза 2008–2009 років, яка характеризувалась девальвацією гривні, падінням цін на металургійну продукцію, зупинками роботи підприємств, зниженням обсягів будівництва тощо також сприяла зменшенню чисельності зайнятого населення, але була менш відчутна. Військово-політична криза в Україні, яка почалась у 2014 р., призвела до переміщення майже 1,5 млн. громадян із території окупованого Криму та регіонів, які знаходяться в зоні проведення антитерористичної операції до інших регіонів країни. Працівники Донбасу та Луганщини, які вимушені були переїхати, були спеціалістами у сфері гірничо-видобувної,

металургійної, хімічної промисловості, важкого машинобудування, мали відповідну кваліфікацію та освіту. Вивільнення великої кількості робочої сили стало вагомою причиною зростання рівня безробіття та збільшення пропозиції на ринку праці. Внутрішньо переміщеним особам потрібно було знаходити роботу часто не за фахом і з меншим розміром заробітної плати, перекваліфікуватися, проходити навчання або започатковувати свій власний бізнес. Це призвело до зростання конкуренції та асиметрії у функціонуванні ринку праці, до різної інтенсивності протікання у ньому процесів, які впливають один на одного, тобто переходу ринку праці й економіки країни до турбулентного стану.

Рівень зайнятості населення України станом на 1 січня 2018 року становив 56,1%, що на 7,9% менше (порівняно з 1955 р.) (рис. 3). Рівень зайнятості працездатного населення скоротився за цей період на 10,1% і у 2017 році становив 64,5%. У зв'язку з військово-політичною ситуацією в країні, що призвела до втрати значної кількості підприємств та працівників, зростання податкового навантаження на сферу підприємницької діяльності, що призвело до масового закриття ФОПів наприкінці 2016 року, та зростання кількості мігрантів призвело до зменшення рівня зайнятості за останні 4 роки на 3,2% працездатного населення і на 4% всього населення України. Рівень зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості, за ці роки скоротився на 8,6%, у міських поселеннях – на 1,9%, що, окрім зазначених вище причин, зумовлено також сезонністю сільськогосподарської праці і, як наслідок, переміщенням значної кількості сільського працездатного населення у великі міста в пошуках роботи та конкурентоспроможної заробітної плати.

Динаміка рівня зайнятості населення України за різними віковими групами показує, що вікові групи 30–39 років та 40–49 мають майже однакові значення рівня зайнятості та схожу динаміку, близькою до них є динаміка у віковій групі 25–29 років. Достатньо високі значення рівня зайнятості має ще одна група людей – 50–59 років, бо згідно із Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» та із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» чоловіки (а тепер ще й жінки) цієї вікової категорії належать до працездатного віку. Це позитивно вплинуло на динаміку рівня зайнятості цієї вікової групи в останні два роки.

Показники рівня зайнятості за ступенями освіти демонструють, що працівники з вищою освітою є достатньо затребуваними на ринку праці (рис. 4); попит на вищу освіту залишається високим протягом тривалого періоду. Рівень зайнятості у 2016 р. склав 74,3% для людей із повною вищою освітою, для людей, що мають неповну вищу освіту – 66,4% та базову вищу – 46,4%. Працівники з професійно-технічною освітою також користуються попитом у роботодавців, рівень зайнятості складає 66,6%. Найменш затребуваними залишаються люди з початковою загальною або ті, які зовсім не мають освіти – 4,4%.

За даними дослідження «Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці», у 2015 р. вимога наявності досвіду роботи та вищої освіти зустрічалась у 27,1% вакансій, досвіду роботи та середньої спеціальної – у 5,6%, вищої освіти – у 3,9% вакансій [10, с. 22]. Але досі залишається проблема невідповідності місця роботи або виду

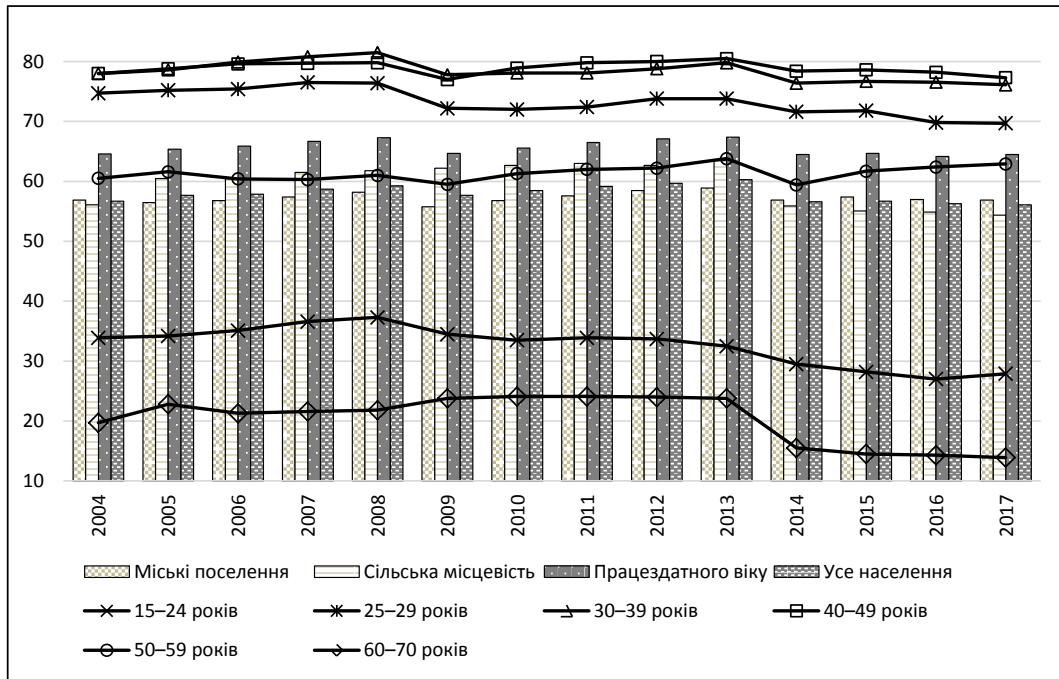

Рис. 3. Динаміка рівня зайнятості населення України за віковими групами та за місцем проживання (у % до загальної кількості населення відповідної вікової групи), 2004–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8]

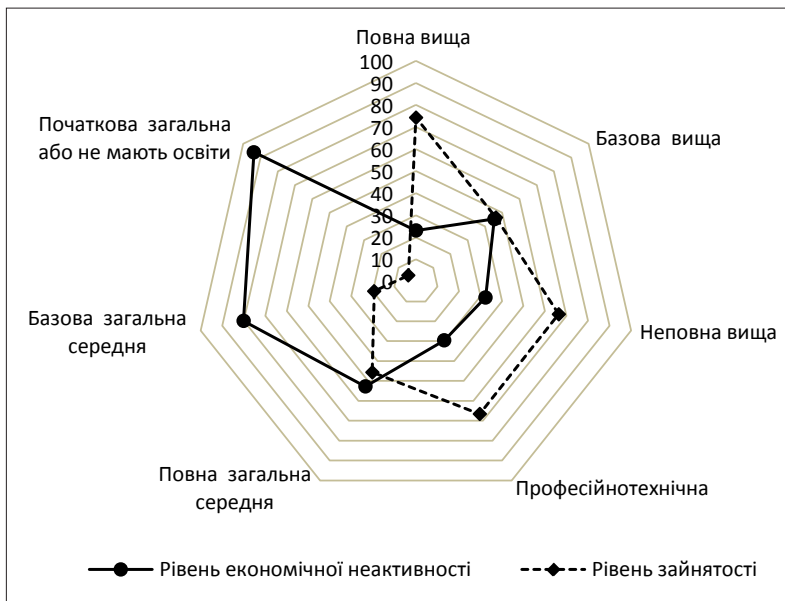

Рис. 4. Рівень зайнятого та економічно неактивного населення за рівнем освіти, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [12]

діяльності працівників до отриманої освіти та кваліфікації, що вказує на дисбаланс у функціонуванні ринку освітніх послуг та ринку праці.

Стосовно розподілу зайнятого населення за видами економічної діяльності за КВЕД-2010, то можна зазначити, що за чотири роки (з 2012 по 2016) найбільшої втрати кількості зайнятих осіб зазнала сфера фінансової та страхової діяльності (на 28,56%), що пов'язано з кризою останніх років у цій сфері, яка призвела до закриття достатньо великої кількості банків та фінансових установ і звільнення багатьох працівників, які були вимушені змінювати місце працевлаштування

або сферу діяльності. У будівництві та промисловості кількість працівників зменшилась на 22,9%, що було наслідком вимушеного скорочення робочих місць на деяких підприємствах, закриття підприємств та організацій. Багато промислових підприємств залишилось на території зони проведення антитерористичної операції, частина працівників, переїхавши, змінила місце роботи та сферу праці, частина людей залишилась на території, що окупована. Навіть така інноваційна сфера, як інформація і телекомунікації, яка приваблює молодь та пропонує високий рівень заробітних плат, зазнала втрат: темпи спаду досягли рівня 7,6%.

Аналіз динаміки професійно-кваліфікаційної структури зайнятих (рис. 5) показав деякі позитивні зміни, що відбулися з 2007 по I півріччя 2017 рр. По-перше, це збільшення питомої ваги висококваліфікованих працівників у складі зайнятого населення: частка професіоналів зростає з 12,6% до 18,1%, дещо зростає частка фахівців; по-друге, частка людей, що мають найпростіші професії, зменшилась з 24,7% до 19,1%. Однак спостерігається зменшення частки кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства, кваліфікованих робітників з інструментом та робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин. Варто вказати також на значне зростання питомої ваги працівників сфери торгівлі та послуг, але часто ця сфера не потребує висококваліфікованих працівників, плинність кадрів дуже висока, тому коливання у попиті та пропозиції робочої сили завжди значні.

Незважаючи на достатньо високий зріст кількості висококваліфікованих працівників у складі зайнятого населення, частка працівників із низькою кваліфікацією залишається досить великою, що призводить до гальмування інноваційного розвитку сфери зайнятості [6, с. 60], бо інноваційна зайнятість передбачає необхідність отримання працівником нових знань упродовж всього життя [11, с. 274].

В останнє десятиріччя сегрегація зайнятості за видами економічної діяльності набула істотних змін, а саме:

- розширились види та форми зайнятості: аутсорсінг, фріланс, віддалена зайнятість тощо; у перелік КВЕД-2010 додалися або виділились в такі окремі нові види діяльності, як страхова діяльність, інформація та телекомунікації, професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок тощо;

- розширилась сфера послуг фінансової та страхової діяльності, інформації та телекомунікації тощо за рахунок зменшення сфери матеріального виробництва, що є важливим кроком до розвитку інноваційної праці;

- відбулися зміни в професійно-кваліфікаційному складі робочої сили, з'явився прогрес у збільшенні кількості висококваліфікованих працівників у складі зайнятого населення, однак диспропорція у попиті й пропозиції працівників відповідної кваліфікації досі зберігається, бо, за даними дослідження «Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці», «кількість вакансій у 2015 р. (порівняно з 2014 р.) по Укра-

їні скоротилась (особливо для найпростіших професій, кваліфікованих робітників з інструментом, робітників з обслуговування технологічного устаткування, фахівців), а кількість резюме, навпаки, зросла (особливо серед керівників, фахівців, технічних спеціалістів, працівників сфери торгівлі та послуг)» [10, с. 5];

- з'явилися нові компетенції, які є необхідними для нових професій та для сучасних умов праці: обов'язковими стають навички роботи за комп'ютером, багато професій потребують знання іноземних мов, уміння спілкуватися з людьми, домовлятися і керувати ними, вміння вести бізнес тощо;

- значно розширився сектор таких наукомістких видів діяльності, як інформаційні, наукові, технічні, консалтингові, юридичні тощо, але він розвивається достатньо повільно і не має вирішального впливу на прискорення інноваційних процесів та удосконалення виробництва.

Під час оцінювання стану ринку праці необхідно відстежувати ще один важливий його показник – зайняте населення у неформальному секторі економіки. Важливість його зумовлюється тим, що він показує недосконалість регулюючої функції держави у сфері праці та невідповідність нормативно-правової бази сучасним потребам ведення бізнесу. На фоні зниження показника кількості робочої сили країни спостерігається зростання кількості зайнятого населення у неформальному секторі економіки, що вказує на необхідність вжиття заходів щодо створення умов для виведення бізнесу з тіньової економіки та його легалізації: з 4,373 млн. осіб (22,8% від загальної кількості зайнятого населення) у 2010 р. до

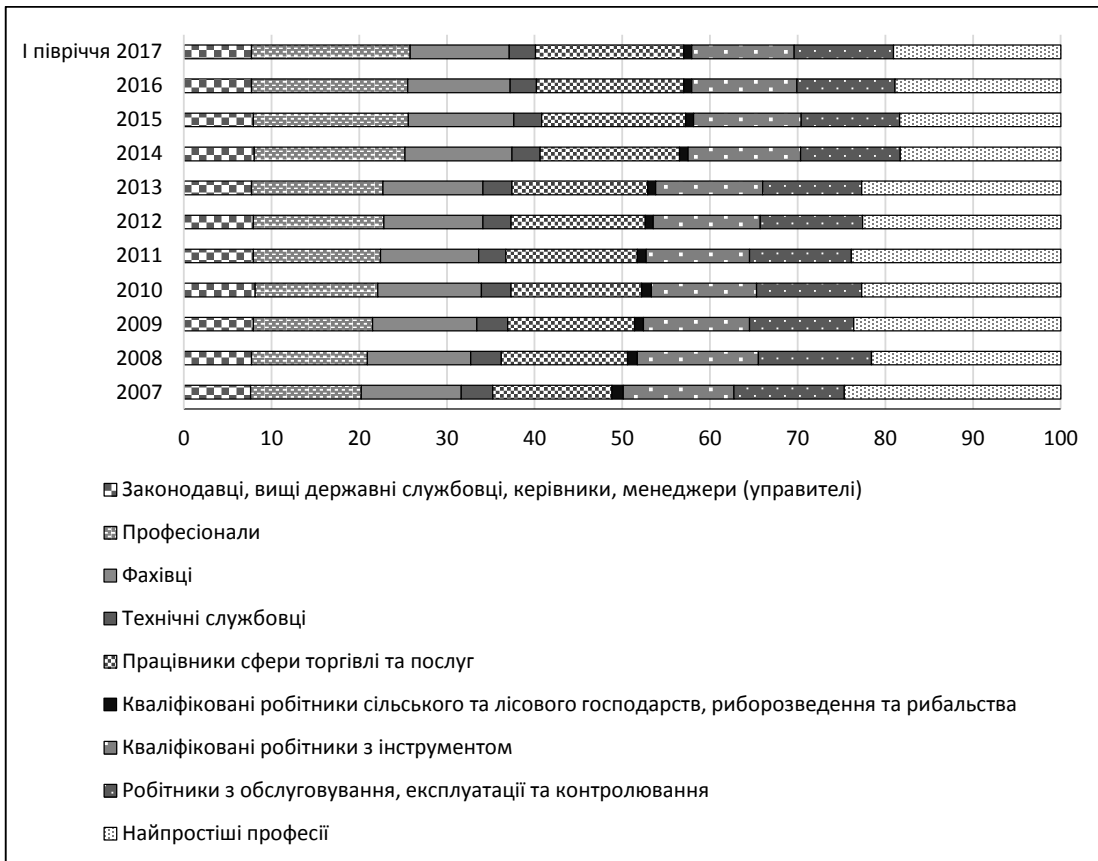

Рис. 5. Динаміка професійно-кваліфікаційної структури зайнятих, 2007 – I півріччя 2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [8]

4,303 млн. осіб (26,2% без урахування частини зони проведення антитерористичної операції) у 2015 р. І тільки у 2016–2017 рр. відбулося деяке зменшення кількості зайнятого населення у неформальному секторі до 3,7 млн. осіб (22,9%). Найбільшу частину неформально зайнятого населення на підприємствах формального та неформального секторів у І півріччі 2017 р. займали люди з професійно-технічною (34,3%) та повною загальною середньою освітою (32,3%), що свідчить про існування низки макроекономічних проблем, бо досить велика частина працівників із середнім рівнем освіти не бажає застосовувати отриманих знань та вмінь у формальному секторі економіки, особливо в бюджетній сфері у зв'язку з низьким рівнем заробітної плати та застарілою технологічною базою на багатьох підприємствах. Лідерами з неформальної зайнятості у І півріччі 2017 р. були Чернівецька (50,9%), Івано-Франківська (48,9%), Рівненська (48,8%), Херсонська (40,4%) та Луганська (35,8%) області. Найнижчий рівень неформальної зайнятості зафіксовано у Харківській (11%) та Київській (9,4%) областях.

Аналіз деяких аспектів ринку праці України, зокрема економічної активності та неактивності населення, його зайнятості, демографічної ситуації в країні, показав, що розвиток цієї сфери ринку праці характеризується наявністю низки проблем:

– основними трендами у динаміці загальної чисельності населення, кількості економічно активного та зайнятого населення з 1995 року є поступове зменшення з більш різким стрибком у 2014 р., що пов'язане з військово-політичною ситуацією в країні;

– у динаміці економічно активного та зайнятого населення спостерігається ще одне коливання у сторону зменшення – це 1999 рік, що пов'язане з реакцією економіки України на економічну кризу 1998 р. в Росії; світова економічна криза 2008–2009 рр. також вплинула на стан ринку праці України, але цей вплив не можна вважати досить значним та вирішальним;

– останнім часом спостерігається негативна тенденція збільшення чисельності зайнятого насе-

лення у неформальному секторі економіки, тільки у 2016–2017 рр. присутнє деяке зменшення рівня неформальної зайнятості;

– гендерна сегрегація на ринку праці має нерівномірний характер, що свідчить про більш слабкі конкурентні позиції жінок у сфері зайнятості;

– наукомісткі види економічної діяльності, які є драйверами інноваційного розвитку держави, не займають лідируючих позицій у залученні робочої сили;

– значна частина зайнятого населення залучена до праці у сфері матеріального виробництва, але відмічено зростання зайнятості і у невиробничій сфері, особливо у торгівлі, фінансовій діяльності, сфері ІТ-технологій тощо;

– питома вага працівників із низькою кваліфікацією у складі робочої сили залишається досить великою, що призводить до гальмування інноваційного розвитку сфери зайнятості;

– зменшення народжуваності та поступове старіння нації набуло загрозливого характеру, що призводить до негативних наслідків на баланс попиту та пропозиції на ринку праці.

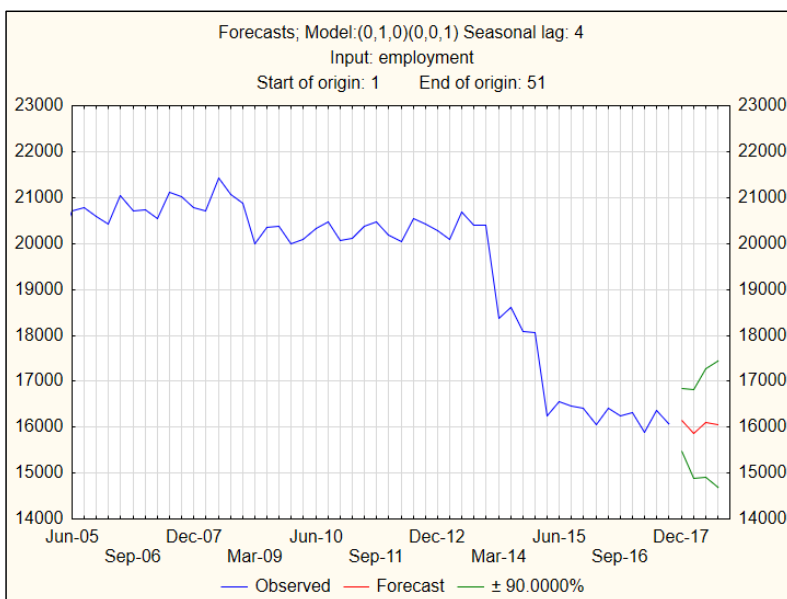
Для підтвердження гіпотези про подальше зниження чисельності зайнятого населення України побудуємо прогноз поведінки часового ряду за допомогою методу Бокса-Дженкінса (ARIMA), використовуючи квартальні дані Державної служби статистики України про кількість зайнятих осіб віком 15–70 років з 1 кварталу 2005 р. по 4 квартал 2017 р. Для цього вихідний нестационарний ряд перетворимо за допомогою взяття першої різниці і отримаємо прогноз на 4 квартали (табл. 2).

Таблиця 2

Прогнозні дані чисельності зареєстрованих безробітних, тис. осіб

Період	Прогноз	Нижній 90%	Верхній 90%
1 квартал 2018	15792.9198	15116.7898	16469.0499
2 квартал 2018	16031.1693	15074.9771	16987.3615
3 квартал 2018	15994.1750	14823.0835	17165.2666
4 квартал 2018	15949.7337	14597.4736	17301.9937

Джерело: розроблено автором

Рис. 6. Прогноз чисельності зайнятого населення України на 4 квартали

Джерело: розроблено автором

У таблиці наведено отримані прогнозні значення, середня відносна помилка прогнозу становить 0,78%, адекватність моделі підтверджена за допомогою крос-перевірки. За проведеними тестами з'ясовано, що залишки моделі мають нормальний закон розподілу. Перша колонка в таблиці 2 – це точкова оцінка величини часового ряду, дві наступні – довірчий 90% інтервал, тобто інтервал, у який потраплять із 90% ймовірністю істинні значення величини зміни чисельності зайнятого населення. На рис. 6 показано прогноз із довірчими інтервалами щомісячної зміни кількості зайнятих в Україні.

Таким чином, на наступні чотири квартали прогнозується зниження чисельності зайнятого населення віком 15–70 років, як і у попередні роки, із середньою щоквартальною зміною у 159,5 тис. осіб та стандартним відхиленням у 110,9 тис. осіб за умови незмінності протягом прогнозного періоду нині існуючих факторів, що впливають на зайнятість, і взаємозв'язків

між ними. Однак темп зниження очікується рівним 0,6%, що вже менше, ніж у попередніх чотирьох кварталах, коли чисельність зайнятих скоротилась на 1,3%. Загальна тенденція зменшення чисельності зайнятого населення України є показником нестабільності на ринку праці, яка потребує державного регулювання політики зайнятості та покращення економічного стану в цілому.

Висновки. Таким чином, в умовах економічної нестабільності та турбулентності для стабільного розвитку ринку праці країни необхідно провести низку заходів, які можуть покращити ситуацію у сфері зайнятості, підвищити економічну активність населення та знизити рівень безробіття:

- проведення інституціональних реформ, які дозволять бізнесу адаптуватися до змін у соціально-економічному середовищі та усунуватимуть наявні диспропорції його функціонування;

- розроблення довгострокової стратегії з використанням інноваційних методів моделювання та прогнозування на макро- і мезорівнях, урахування інтереси та пріоритети всіх стейкхолдерів ринку праці;

- удосконалення трудового законодавства та законодавства про зайнятість населення, яке буде орієнтоване на досягнення стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку економіки;

- реформування системи державної соціальної підтримки безробітних громадян із метою стимулювання їх до активного пошуку роботи, трансформація політики соціального захисту окремих верств населення на базі методології «гнучкого захисту» [11, с. 305];

- приведення у відповідність попиту на робочу силу та ринку освітніх послуг, ліквідація структурного дисбалансу між новими видами діяльності та застарілими компетенціями працівника, своєчасна підготовка спеціалістів за сучасними

кваліфікаціями, розроблення державної політики сприяння виходу молоді та внутрішньо переміщених осіб на ринок праці;

- стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, надання податкових пільг підприємствам, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб та учасників антитерористичної операції;

- підвищення соціального захисту найманих працівників та захисту від порушень роботодавцем прав, підвищення рівня оплати праці в офіційному секторі економіки;

- регулювання трудових міграційних потоків населення та створення привабливих умов для гідної праці в Україні; моніторинг валового потоку осіб, які переходять з одного статусу участі в складі робочої сили до іншого; дій, що вживаються в пошуках роботи зайнятими особами та які характеризують тиск на ринок праці;

- опитування населення та моніторинг невикористання робочої сили, зокрема неформального характеру зайнятості; невідповідності зайнятості на основі отриманої кваліфікації; чисельності осіб, які займаються трудовою діяльністю з виробництва товарів і послуг для власного використання; незадоволеної трудової діяльності самозайнятого населення; неповної зайнятості з точки зору тривалості робочого часу; потенційної робочої сили тощо;

- проведення перепису населення, який у 2015 р. Кабінетом міністрів України був знову перенесений на 2020 р., останній перепис був у 2001 р.

В умовах економічної нестабільності та кризи зростає роль фактора невизначеності, який необхідно враховувати під час створення програм удосконалення у сфері зайнятості. У цих турбулентних умовах підвищується значущість державного регулювання та формування відповідної інституціональної інфраструктури для реалізації можливості інноваційного розвитку сфери зайнятості.

Список використаних джерел:

1. Лісогор Л. Європейський досвід прогнозування потреби у робочій силі в контексті формування інноваційних перспектив трансформації зайнятості в Україні. Ринок праці та зайнятість населення. 2016. № 1. С. 17–20.
2. Гришнова Е., Азьмук Н. Развитие человеческого капитала и трансформация форм занятости: взаимовлияние и взаимообусловленность. Демография и социальная экономика, 2014. № 1(21). С. 85–94.
3. Ільч Л. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: монографія. Київ: Алерта, 2017. 608 с.
4. Шаульська Л. Нові риси сфери зайнятості та перспективи її регулювання. Теоретичні й практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць: у 2-х вип. / ПДТУ. Маріуполь, 2015. Вип. 2, Т. 1. С. 120–128.
5. Юрик Я., Близнюк В. Якість робочої сили як ключовий фактор інноваційного розвитку України. Економіка і прогнозування. 2014. № 1. С. 67–86.
6. Близнюк В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. Український соціум. 2016. № 3(58). С. 58–71.
7. M. Olishevych and I. Lukianenko. Structural Change and Labor Market Integration: Evidence from Ukraine. International Journal of Economics and Financial Issues. 2017. 7(3). P. 501–509.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
9. The World Bank. World Development Indicators. URL: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.
10. Оцінка попиту на професії, які затребувані на ринку праці. Результати дослідження в рамках проекту «Економічне та соціальне відновлення Донбасу» – вересень-жовтень 2015. Київський міжнародний інститут соціології. URL: http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20151230_PROON/Report_Employment_KIIS_final_ukr.pdf.
11. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
12. Економічна активність населення України 2016: Стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 201 с.

Наумова М. А.

Донецкий национальный университет имени Василия Стуса

АНАЛИЗ ТРАНСФОРМАЦИЙ В СФЕРЕ ЗАНЯТОСТИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Резюме

В статье представлен ретроспективный обзор социально-демографических характеристик рабочей силы и динамики основных показателей занятости, проведен анализ тенденций развития, инерционных процессов и проявлений турбулентного состояния сферы занятости в разрезе гендерной сегрегации, степеней образования, профессионально-квалификационной структуры и видов экономической деятельности. На основе моделирования временных рядов получен прогноз численности занятого населения Украины на четыре квартала. Приведены приоритетные направления развития, которые могут привести к улучшению ситуации на рынке труда.

Ключевые слова: социально-экономическая нестабильность, турбулентность экономики, рынок труда, занятость населения, демографическая ситуация, тенденции развития.

Naumova M. A.

Vasyl' Stus Donetsk National University

ANALYSIS OF TRANSFORMATIONS IN THE SPHERE OF EMPLOYMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF SOCIAL-ECONOMIC INSTABILITY

Summary

The article provides a retrospective review of the socio-demographic characteristics of the labor force and the dynamics of the main employment indicators. The analysis of development trends, inertial processes and manifestations of the turbulent state of the labor market in terms of gender segregation, degrees of education, vocational qualification structure, types of economic activity are presented. The forecast of the number of employed population of Ukraine for the four quarters has been obtained on the basis of time series simulation. The priority directions of development that can lead to improvement of the situation on the labor market article are given.

Key words: socio-economic instability, turbulence of the economy, labor market, employment, demographic situation, development trends.